

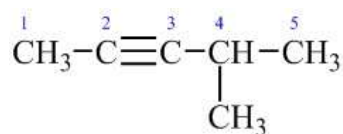
Л. 4. Алкіни. Поняття про потрійний зв'язок. Фізичні та хімічні властивості. Застосування. Добування.

План.

1. Загальна характеристика алкінів.
2. Електронна будова.
3. Фізичні властивості
4. Промислові методи одержання алкінів
5. Хімічні властивості.
6. Застосування.

Алкіни (ацетиленові вуглеводні), члени групи вуглеводнів із загальною формулою C_nH_{2n-2} , називаються також ацетиленами, за тривіальною назвою першого предстаника гомологічного ряду, ненасичені сполуки; характеризуються одним чи більше потрійними зв'язками між атомами вуглецю. Алкіни або ацетиленові вуглеводні - це аліфатичні ненасичені вуглеводні, в молекулах яких між атомами Карбону міститься один потрійний зв'язок $-C\equiv C-$. Як видно із загальної формули, алкіни є ізомерами алкадієнів.

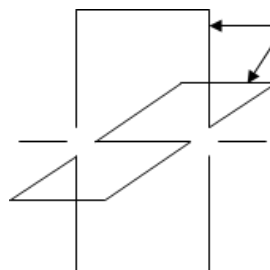
Назва алкінів за номенклатурою IUPAC утворюються з назв аналогічно побудованих алканів заміною суфіксу -ан на -ин (-ін) із зазначенням цифрою місця розташування потрійного зв'язку. Головний карбоновий ланцюг повинен включати потрійний зв'язок, навіть якщо він не найдовший. Нумерацію ланцюга починають з того кінця, ближче до якого знаходиться потрійний $C\equiv C$ зв'язок.

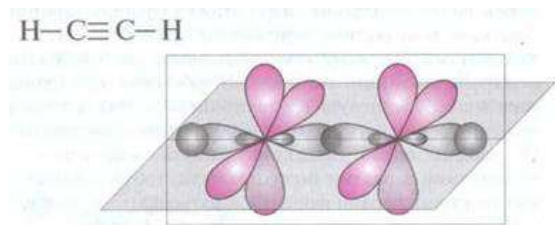

4-метилпент-2-ин

Для алкінів характерна міжкласова **ізомерія**, ізомерія карбонового ланцюга та місця положення потрійного зв'язку.

Електронна будова. Атоми С в молекулі C_2H_2 перебувають у стані sp -гібридизації. Це означає, що кожен атом С володіє двома гібридними sp -орбітальми, осі яких розташовані на одній лінії під кутом 180° один до одного, а дві p -орбіталі залишаються негібридизованими. По одній гібридній орбіталі кожного атома С взаємно перекриваються з утворенням σ -зв'язку. Інша гібридна орбіталь перекривається з s -орбітальною атома Н, утворюючи σ -зв'язок С-Н. Дві негібридні π -орбіталі кожного атома С, розташовані перпендикулярно одна одній і перпендикулярно напрямку σ -зв'язків, взаємно перекриваються і утворюють два π -зв'язки. Таким чином, потрійний зв'язок характеризується поєднанням одного σ -і двох π -зв'язків. Довжина потрійного зв'язку становить $0,120\text{нм}$, і значно коротша за довжину С-С ($0,154\text{нм}$) для алкану і С=C ($0,133\text{нм}$) для алкену.

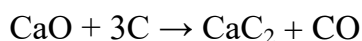
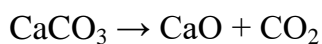
Фізичні властивості

Алкіни C_2-C_4 – це гази, C_5-C_{16} – рідини, а від C_{16} – тверді речовини. Наявність потрійного зв'язку в ланцюзі приводить до підвищення температури кипіння, густини і розчинності їх у воді в порівнянні з олефінами і парафінами. Легкі алкіни — гази, більш важкі — рідини або тверді речовини.. Всі ацетиленові вуглеводні – безбарвні речовини, практично не розчинні у воді, але добре розчинні в органічних розчинниках.

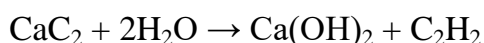
I. Промислові методи одержання алкінів

1. Карбідний метод

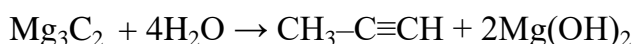
Метод добування ацетилену започаткований Ф. Велером. Кальцій карбід отримують шляхом спікання вапняку з коксом в електропечах при температурі 2000°C

При дії на отриманий карбід води утворюється натрій гідроксид і ацетилен

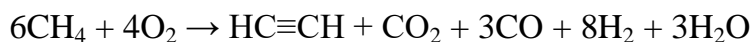

За карбіду магнію Mg_3C_2 аналогічно утворюється пропін

2. Піроліз вуглеводнів. Ацетилен добувають піролізом метану при високій температурі в $1200-1500^\circ\text{C}$ з наступним швидким охолодженням продуктів реакції. Продукти, отримані в результаті реакції піролізу метану, швидко охолоджуються до температури $90-200^\circ\text{C}$. Робиться це для того, щоб зберегти ацетилен, оскільки при такій температурі реакція його розкладу припиняється $2\text{CH}_4 \rightarrow \text{HC}\equiv\text{CH} + 3\text{H}_2$

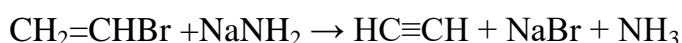
У промисловості також використовують термоокиснювальний піроліз метану. Цей процес полягає в неповному згорянні суміші метану з киснем при температурі $1450-1500^\circ\text{C}$ і атмосферному тиску. Метан який не прореагував при цій температурі розкладається з утворенням ацетилену і ряду інших продуктів

Також ацетилен добувають піролізом вуглеводневої сировини (бензину, гасу) при $1200-1500^\circ\text{C}$, який проходить легше ніж піроліз метану $\text{C}_6\text{H}_{14} \rightarrow 3\text{HC}\equiv\text{CH} + 4\text{H}_2$

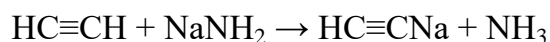
II. Лабораторні методи одержання алкінів

1. Дегідрогалогенування дигалогеналканів або галогеналкенів. Реакція дегідрогалогенування відбувається при підвищених температурах сильними основами (спиртовий розчин луку, алкоголят, амід натрію тощо) $\text{CH}_3-\text{CH}_2-\text{CHBr}_2 + 2\text{KOH} \rightarrow \text{CH}_3-\text{C}\equiv\text{CH} + 2\text{KBr} + 2\text{H}_2\text{O}$

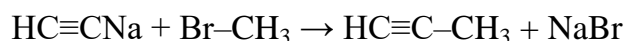

2. Алкілювання алкінів. Алкілювання алкінів проводять в два етапи.

1) утворення ацетиленідів

2) дія алкілгалогеніду на ацетиленід

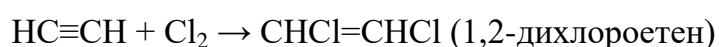
Хімічні властивості алкінів подібні до властивостей етину. Вони зумовлені наявністю в їх молекулі потрійного зв'язку $-\text{C}\equiv\text{C}-$. Цей зв'язок – поєднання одного σ - та двох π -зв'язків. Атоми С, які утворюють такий зв'язок перебувають у стані sp -гібридизації. Довжина зв'язку $-\text{C}\equiv\text{C}-$ 1,205Å, довжина зв'язку $^\circ\text{C}-\text{H}$ – 1,059Å. Енергія $-\text{C}\equiv\text{C}-$ 836 кДж/моль, і значно менша ніж сума енергій трьох одинарних зв'язків. Хімічні властивості алкінів схожі з алкенами, що обумовлено їхньою ненасиченістю. Однак, внаслідок особливостей будови потрійного зв'язку алкіни проявляють меншу здатність до реакцій електрофільного приєднання A_e порівняно з алкенами і вступають в реакції нуклеофільного приєднання A_n , в яку алкени не вступають. Для алкінів характерні реакції приєднання, окиснення, полімеризації, ізомеризації та заміщення. Реакції приєднання алкінів супроводжуються поетапним розривом двох π -зв'язків. Спочатку розривається один π -зв'язок і на місці потрійного зв'язку залишається подвійний, який після розриву другого π -зв'язку перетворюється на простий $\text{C}-\text{C}$ зв'язок. Таким чином, завдяки наявності двох π -зв'язків, до однієї молекули ацетиленового вуглеводню може приєднатись дві молекули реагенту. Але, на відміну від алкенів, для алкінів з кінцевим потрійним зв'язком характерні також і реакції заміщення (утворення ацетиленідів). Це зумовлено слабкими кислотними властивостями $-\text{C}\equiv\text{C}-\text{H}$ -групи.

I. Реакції приєднання Гідрування алкінів здійснюється при нагріванні з тими ж металічними каталізаторами (Ni, Pd або Pt), що й у випадку алкенів, але з меншою швидкістю. На першій стадії алкін гідрується до алкену, а на другій швидко перетворюється на алкан

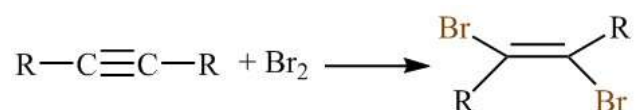

Реакцію можна зупинити на першій стадії використавши менш активний каталізатор

2. Галогенування. Електрофільне приєднання галогенів до алкінів проходить повільніше ніж до алкенів і проходить у дві стадії, які відрізняються між собою швидкістю

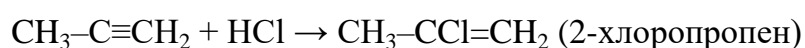

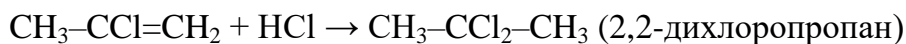
Галогенування алкінів проходить як транс-приєднання

Знебарвлення жовто-бурого забарвлення бромної води є якісною реакцією на потрійний зв'язок.

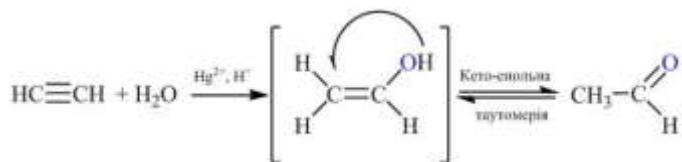
3. Гідрогалогенування. Взаємодія алкінів з галогеноводнями також проходить за електрофільним механізмом. Реакція йде в дві стадії: спершу утворюється галогеналкен, який далі переходить в дигалогеналкан. Взаємодія галогеноводнів з несиметричними алкінами здійснюється за правилом Марковнікова і відбувається в транс-положення

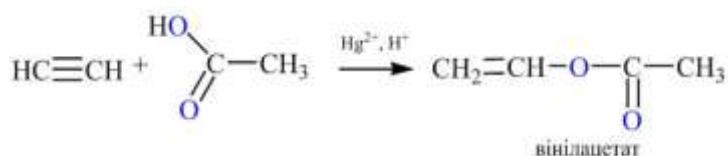

Даною реакцією у промисловості добувають вінілхлорид, який є вихідною речовиною для добування полівінілхлориду (ПВХ) $\text{HC}\equiv\text{CH} + \text{HCl} \rightarrow \text{CH}_2=\text{CH}-\text{Cl}$ (хлороетен, вінілхлорид)

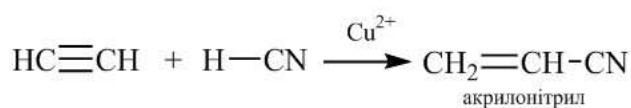
4. Гідратація алкінів (реакція М. Кучерова). Приєднання води до алкінів відбувається у присутності 10% H_2SO_4 та 3% HgSO_4 . Реакція проходить через утворення нестійкого ненасиченого спирту (енолу) який внаслідок кето-енольної таутомерії переходить в етаналь (у випадку ацетилену) або в кетон (у випадку будь-яких інших алкінів)

5. Приєднання кислот. Для проведення реакції алкінів з кислотами як каталізатори використовують солі меркурію (II), купруму (I), кислоти Льюїса тощо. Взаємодією ацетилену з етановою кислотою синтезують вінілацетат або вініловий естер оцтової кислоти, який використовують для виробництва полівінілацетату (ПВА).

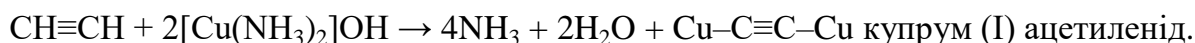
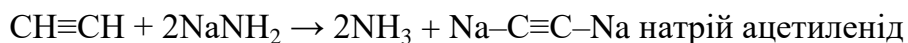

Взаємодією ціанідної кислоти з ацетиленом синтезують інший важливий продукт нітрил акрилової кислоти (акрилонітрил)

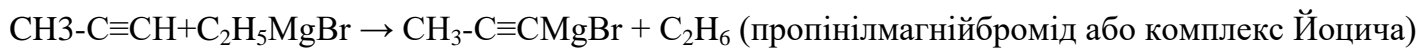

6. Утворення алкінідів (ацетиленідів). Завдяки "кислому" характеру атома Гідрогену біля потрійного зв'язку алкіни здатні вступати в реакції заміщення. В алкінів кислотні властивості проявлені сильніше ніж в амоніаку і алкенах, але слабше ніж в спиртах. Вони утворюють солі, які називаються ацетиленідами.

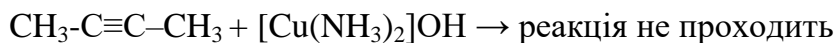
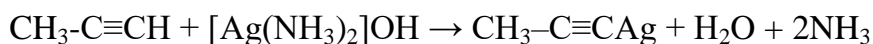
Алкіни здатні реагувати з багатьма металами з утворенням алкінідів або ацетиленідів. Ацетиленіди d-металів нестійкі і вибухають від удару. Атом Гідрогену біля атома Карбону з потрійним зв'язком заміщується на метал:

Внаслідок більшої електронегативності (за Полінгом) атома Карбону в стані sp-гібридизації, зв'язок $\equiv\text{C}-\text{H}$ є достатньо полярним, що і обумовлює можливість відщеплення протону. Ацетиленіди здатні утворювати лише ацетилен та алкіни, що містять кінцевий потрійний зв'язок $\text{R}-\text{C}\equiv\text{CH}$. Утворення сірувато-коричневого осаду купрум (I) ацетиленіду є якісною реакцією на кінцевий потрійний зв'язок і її можна використовувати для того, щоб відрізнити алкени від алкінів. Дизаміщені купрум (I) та аргентум (I) ацетиленіди в сухому вигляді вибухонебезпечні і можуть вибухати при ударі або нагріванні.

Реакція алкінів з $[\text{Ag}(\text{NH}_3)_2]\text{OH}$ або $[\text{Cu}(\text{NH}_3)_2]\text{OH}$ - якісна реакція кінцевий потрійний зв'язок

Аргентум пропінід - осад білого кольору, купрум (I) пропінід - осад жовтого кольору, нарешті, купрум (I) діацетіленід - осад червоного кольору.

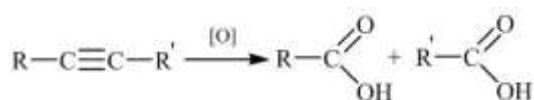
II. Реакції окиснення. Ацетилен і його гомологи легко окиснюються різними окисниками (KMnO_4 ($\text{pH} < 7$, $\text{pH} > 7$), $\text{K}_2\text{Cr}_2\text{O}_7$ $\text{pH} > 7$, O_3 та ін.), але важче ніж алкени. Будова продуктів окиснення залежить від природи окисників і умов проведення реакцій.

Окиснення. Подібно до алкенів, алкіни вступають в реакцію окиснення з калій перманганатом, калій дихроматом, CrO_3 ($\text{pH} < 7$). При окисненні C_2H_2 KMnO_4 утворюється щавлева кислота:

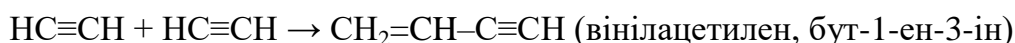
Алкіни **згоряють** у кисні з утворенням CO_2 і H_2O . При горіння ацетилену виділяється велика кількість теплоти ($Q = 1300$ кДж/моль) $2\text{HC}\equiv\text{CH} + 5\text{O}_2 \rightarrow 4\text{CO}_2 + 2\text{H}_2\text{O} + Q$

В жорстких умовах (нагрівання, концентрований розчин, кисле середовище) відбувається розщеплення алкіну по потрійному зв'язку з утворенням карбонових кислот

III. Полімеризація алкінів: Димеризація

У присутності солей купруму (I) і амоній хлориду у водному середовищі ацетилен вступає в реакцію димеризації з утворенням вінілацетилену:

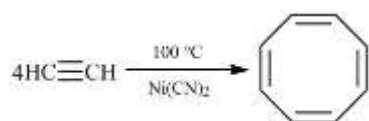
Реакція може йти далі з утворенням дівінілацетилену

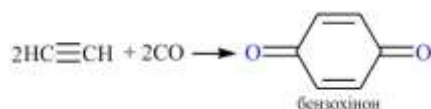
2. Циклізація. При нагріванні ацетилену при температурі 500°C над активованим вугіллям відбувається його тримеризація з утворенням бензолу (реакція Бертло)

Використовуючи каталізатор нікель (II) ціанід утворюється цикло-1,3,5,7-тетраєн

Циклізація у присутності карбон (II) оксиду призводить до утворення бензохінону

3. Полімеризація. Внаслідок полімеризація C_2H_2 одержують полієн: $n\text{HC}\equiv\text{CH} \rightarrow (-\text{CH}=\text{CH}-)_n$

Спряжені полієни цікаві тим, що з них можна зробити електропровідний полімер.

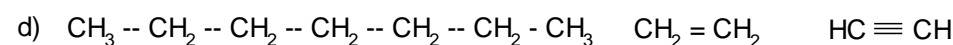
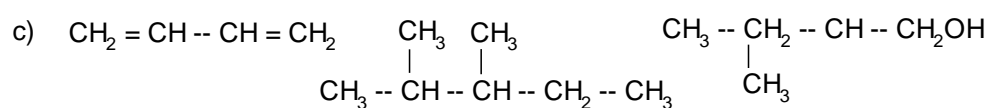
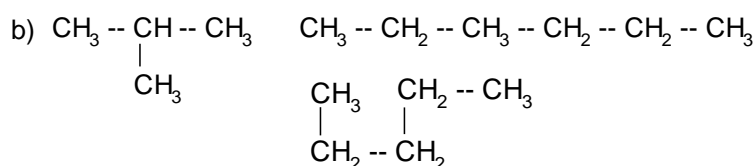
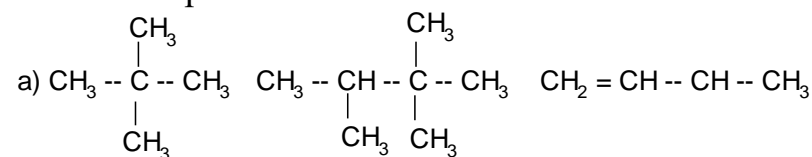
IV. Ізомеризація. Під дією сильних основ алкіни здатні ізомеризуватись Ракція О. Фаворського

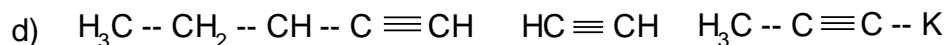
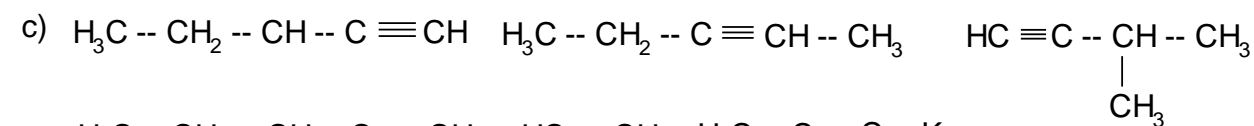
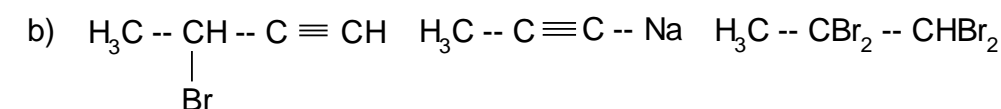
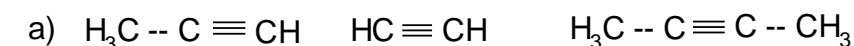
2. Утворення алкінгалогенідів. Ацетилен і його термальні гомологи у лужному середовищі галогенуються гіпогалогенідами $\text{CH}_3\text{-C}\equiv\text{CH} + \text{Br}_2 + \text{NaOH} \rightarrow \text{CH}_3\text{-C}\equiv\text{C-Br} + \text{NaBr} + \text{H}_2\text{O}$

Застосування C_2H_2 використовується у великих кількостях для зварювання і різання металів, оскільки при його згорянні виділяється багато теплоти. Крім того, він є вихідним продуктом для промислового виробництва: ацетальдегіду, оцтової кислоти, етилену, хлороцтової та трихлороцтової кислот, поліхлорвінілу, трихлоретилену, тетрахлоретану, гліцерину, полімерів і каучуків, розчинників, пластмас. Із інших алкінів найважливішим є вінілацетилен – для одержання хлоропренового каучуку.

1. Назвати речовини:

2. Назвати речовини:

2. Написати рівняння реакції взаємодії пент-1-ину: з KMnO_4 , Br_2 , HCl , HBr ; H_2O , H_2 .

3. Вказати кількість атомів Гідрогену в молекулі найближчих 2 гомологів 2,3-диметилпент-1-ену

Література

1. Домбровський А.В., Найдан В.М. Органічна хімія. – К.: Вища школа, 1992. – 503 с.

2. Петров А.А., Бальян Х.В., Трощенко А.Т. Органическая химия. – М.: Высш. шк., 1981. – 592 с.
3. Бобрівник Л.Д., Руденко В.М., Лезенко Г.О. Органічна хімія. – К.: “Перун”, 2002. – 544 с.
2. Губський Ю.І. Біоорганічна хімія. – Київ – Вінниця: Нова книга, 2007. – 432 с.